

Synanthedon andrenaeformis (LASPEYRES, 1801), nowy dla fauny
Polski gatunek przeziernika (*Lepidoptera: Sesiidae*)

Synanthedon andrenaeformis (LASPEYRES, 1801), a species of clearwing
moth new to the Polish fauna (*Lepidoptera: Sesiidae*)

MAREK BĄKOWSKI¹, MAREK HOŁOWIŃSKI²

¹Zakład Zoologii Systematycznej UAM, ul. Fredry 10, 61-701 Poznań

²Macoszyn Mały 46, 22-235 Hańsk

ABSTRACT: *Synanthedon andrenaeformis* (LASPEYRES, 1801) was found in South-Eastern Poland. The species is new to the Polish fauna.

KEY WORDS: *Lepidoptera*, *Sesiidae*, *Synanthedon andrenaeformis*, new record, faunistics, Poland.

Synanthedon andrenaeformis (LASP.) został uwzględniony w kluczu do oznaczania przezierników (SCHNAIDER i in. 1961) z adnotacją, że jest to gatunek, którego występowania można się spodziewać w Polsce, szczególnie w południowo-wschodniej części kraju. To przypuszczenie oparto na fakcie, że w czerwcu 1942 roku Józef SCHNAIDER zebrał w okolicach Lwowa żerowiska, z krzewu kalinie koralowej *Viburnum opulus* L., z których kilka dni później wyszły motyle, samica i samiec omawianego gatunku (SCHNAIDER 1948).

W wyniku wieloletnich poszukiwań tego gatunku w całej Polsce, stwierdzono jego obecność w okolicach Przemyśla. Wszystkie żerowiska znaleziono na kalinie koralowej – *V. opulus*.

– Przemyśl - Zielonka (UTM: FA21), 5 V 2001, żerowisko z gąsienicą; 25 V 2001 żerowisko opuścił motyl (♂).

– Krępak (FA00), 6 VI 2001, dwa opuszczone żerowiska.

- Bircza (FA00), 6 VI 2001, dwa opuszczone żerowiska.
- Rybotycze (FA10), 6 VI 2001, jedno opuszczone oraz żerowisko z pozostałościami po spasożytowanych gąsienicach.
- Krzywcze (FA11), 6 VI 2001, jedno opuszczone żerowisko.

Morfologia

SCHNAIDER i inni (1961) podają dokładny opis tego przeziernika, łącznie z barwną ilustracją imagines. Praca ta jednak nie zawiera opisu aparatów kopulacyjnych tego gatunku. Charakterystyka cech zewnętrznych gatunku łącznie z opisem budowy narządów kopulacyjnych została przedstawiona również w pracach innych autorów (LAŠTŮVKA, LAŠTŮVKA 2001; ŠPATENKA i in. 1999). W związku z powyższym dokładny opis *S. andrenaeformis* w niniejszym opracowaniu został pominięty.

Warto nadmienić jednak, że przeziernik ten cechuje się znaczną zmiennością w rozmiarach i kształcie okienka zewnętrznego na przednich skrzydłach, które może być wąskie jak u *Synanthedon flaviventris* (STGR.) bądź szerokie, dochodzące nawet do wierzchołka skrzydła. W południowej Styrii (Austria) (HAMBORG 1994) i w Dordogne (Francja) stwierdzono liczne osobniki tego gatunku o bardzo szerokim polu zewnętrznym występującym u obu płci. Na podstawie samców o tak wykształconym polu zewnętrznym, odłowionych w pułapki feromonowe we Francji, opisano nowy gatunek – *Synanthedon perigordensis* (GARREVOET et VANHOLDER, 1996). Wkrótce jednak gatunek ten został zsynonimizowany z *S. andrenaeformis* (ŠPATENKA i in. 1999).

Ubarwienie motyla jest również zmienne. Żółte obrzeżenie pierścieni na odwłoku jest czasami niewyraźne lub częściowo białe. O znacznej zmienności ubarwienia gatunku świadczy również fakt opisanie z wschodniej Turcji i Armenii podgatunku *S. andrenaeformis tenuicingulata* ŠPATENKA. Szczotka odwłokowa u obu płci tego podgatunku jest granatowoczarna, a żółte krawędzie na segmentach odwłoka są bardzo wąskie i z dużą domieszką białych łusek (ŠPATENKA 1997).

Biologia

Rośliny żywicielskie *S. andrenaeformis* to kalina hordowina *Viburnum lantana* L. i rzadziej – kalina koralowa *V. opulus* L. W Polsce kalina hordowina dziko rośnie w Tatrach Zachodnich (SZAFER i in. 1986). Krzew ten jest jednak często sadzony w parkach oraz ogrodach w całym kraju. Z kolei kalina koralowa rośnie dziko w wilgotnych lasach w całej Polsce, aczkolwiek lokalnie i pojedynczo. Jest ona również sadzona jako krzew ozdobny. Nie stwierdzono żerowisk tego przeziernika na innych gatunkach z rodzaju *Viburnum* L.

S. andrenaeformis, tak jak to jest w przypadku większości gatunków z tej rodziny, atakuje przede wszystkim rośliny stare, chore, osłabione, rosnące w miejscach nasłonecznionych.

W pierwszym roku życia gąsienica żeruje między korą a drewnem (ŠPATENKA i in. 1999). W drugim roku żeruje z reguły w rdzeniu, w części centralnej gałęzi (podobnie jak gąsienica *Synanthedon tipuliformis* CL. w rdzeniu gałązek porzeczek (SCHWARZ 1953)).

Ślady żerowania gąsienic *S. andrenaeformis* można znaleźć na pędach o różnej grubości. HAMBORG (1994) znajdował żerowiska na *V. lantana* blisko przy ziemi, w grubych łodygach i w cienkich gałązkach o średnicy od 3 mm, poniżej kwiatostanu. Najczęściej jednak na pędach o średnicy kilku centymetrów.

Żerowiska na kalinie znajdują się na różnych wysokościach, z reguły od 0,15 do 1,5 m (przy starszych krzewach czasem do 4 metrów). Średnia długość żerowiska wynosi 60 – 80 mm. Mogą się zdarzać żerowiska krótsze lub znacznie dłuższe dochodzące nawet do 180 mm (RENNWALD i in. 1993). Z reguły na jednej roślinie można znaleźć ślady obecności wielu pokoleń tego przeziernika. Niekiedy w sąsiedztwie opuszczonych żerowisk mogą znajdować się nowe żerowiska i wówczas starsze gąsienice nie tylko żerują wzdłuż rdzenia ale również w obrębie tkanek drewna (HAMBORG 1994). Opuszczone żerowiska są na tyle charakterystyczne, że są dobrym wskaźnikiem obecności tego gatunku na krzewie. Często w miejscu żerowania gąsienicy tworzą się charakterystyczne kuliste lub półkuliste zgrubienia na pędzie (SCHNAIDER 1991).

Zdarza się, że w wyniku żerowania gąsienicy, jesienią drugiego roku w części szczytowej pędu wierzchołek usycha i odpada przy najbliższym rozwidleniu gałęzi. Wówczas motyl po wyjściu z poczwarki wylatuje otworem wygryzionym w rdzeniu, otwartym dzięki odpadnięciu wierzchołka pędu. Gąsienica żeruje jednak częściej między jednym a drugim rozwidleniem gałęzi i wygryza otwór wylotowy dla motyla w drewnie blisko kory. Otwór ten ma średnicę około 7 mm i jest lekko zatykany trocinami. W maju gąsienica przepoczwarza się z głową skierowaną w dół, nie sporządzając kokonu. Jak podaje wielu autorów, odnotowano znaczną śmiertelność wśród gąsienic. Śmiertelność ta jest skutkiem znacznego spasożytowania gąsienic oraz działalnością drapieżników, głównie ptaków (SCHNAIDER 1948; RENNWALD i in. 1993).

Pojaw motyli rozpoczyna się pod koniec maja i trwa do lipca. Jak wykazały badania terenowe, polegające między innymi na odłowieniu samców przy pomocy feromonów płciowych, szczyt aktywności imagines przypada na przełom czerwca i lipca.

Rozsiedlenie

S. andrenaeformis jest szeroko rozsiedlony w środkowej, zachodniej i południowej Europie, znany jest również z południowych rejonów Wielkiej Brytanii, z Turcji, Armenii, południowego Uralu i zachodniego Kazachstanu (ŠPATENKA i in. 1999). W ostatnim czasie odnotowano ten gatunek w centralnej i południowej Szwecji (TORSTENIUS, LINDMARK 2000). Prawdopodobnie został on tam zawleczony z krzewami *V. lantana*, hodowanymi powszechnie w przydomowych ogródkach jako roślina ozdobna.

U naszych południowych sąsiadów, najbliżej granicy z Polską, omawiany gatunek występuje na Morawach w okolicach miejscowości Velka Bystrica oraz na Słowacji w okolicach Lúcky i Motycky (Nizke Tatry) (Z. LAŠTŮVKA inf. ustna). Istnieje duże prawdopodobieństwo znalezienia tego motyla w wielu innych miejscach szczególnie w południowo-wschodniej oraz w południowej części Polski, ale nie tylko, gdyż podstawowa roślina żywicielska tego przeziernika – *V. lantana* jest uprawiana w całym kraju.

Podziękowania

Składamy serdeczne podziękowania za pomoc w badaniach terenowych Panom: Pawłowi CHMIELCOWI, Adamowi GÓRNICKIEMU, Krzysztofowi PAŁCE i Szczepanowi ZIARKO. Panu Prof. Zdenkovi LAŠTŮVCE (Brno) dziękujemy za informacje o rozmieszczeniu *S. andrenaeformis* w Czechach i na Słowacji.

SUMMARY

Synanthedon andrenaeformis (LASP.) (*Lepidoptera: Sesiidae*) – the clearwing moth species new to the Polish fauna, was found on five localities in South-Eastern Poland. A male of this clearwing species was reared from a larva found in a twig of *Viburnum opulus* L. in Przemyśl - Zielonka (UTM: FA21). Empty larval galleries made in the pith canals of branch of *V. opulus* were found in few other places: Bircza, Krępak (FA00), Rybotycze (FA10), Krzywcze (FA11). Notes on the morphological characters, bionomics and distribution of this species are given.

PIŚMIENNICTWO

- GARREVOET T. C., VANHOLDER B. 1996: *Synanthedon perigordensis* sp. n. (*Lepidoptera, Sesiidae*). *Phegea*, **24**: 141-148.
- HAMBORG D. 1994: Zur Lebensweise der Raupen sowie zur Variabilität der Imagines von *Synanthedon andrenaeformis* (LASPEYRES, 1801) in der Steiermark (*Lepidoptera, Sesiidae*). *Mitt. Abt. Zool. Landesmus. Joanneum*, **48**: 19-36.

- LAŠTŮVKA Z., LAŠTŮVKA A. 2001: The *Sesiidae* of Europe. Apollo Books, Stentsrup. 245 ss.
- RENNWALD E., DOCZKAL D., BARTSCH D. 1993: Beobachtungen zur Lebensweise, Verbreitung und Gefährdung des „Schneeball-Glasflüglers“ *Synanthedon andrenaeformis* (LASPEYRES, 1801) in Baden-Württemberg (*Lepidoptera*, *Sesiidae*). *Atalanta*, **24** (1/4): 181-205.
- ŠPATENKA K., GORBUNOV O., LAŠTŮVKA Z., TOŠEVSKI I., ARITA Y. 1999: Handbook of Palearctic *Macrolepidoptera*. Vol. **1**. *Sesiidae* – Clearwing Moths. GEM Publishing, Wallingford. 569 ss.
- ŠPATENKA K. 1997: Neue Glasflüglers-Arten und Unterarten aus Europa und der Türkei (*Sesiidae*, *Lepidoptera*). *Bonn. zool. Beitr.*, **47** (1996): 43-57.
- SCHNAIDER J. 1939–1948: Przezierniki – *Aegeriidae*. Cz.II. *Pol. Pismo ent.*, **28**: 105-112.
- SCHNAIDER Z. 1991: Atlas uszkodzeń drzew i krzewów powodowanych przez owady i roztozcze. PWN, Warszawa. 318 ss.
- SCHNAIDER J., SCHNAIDER J., SCHNAIDER Z. 1961: Motyle – *Lepidoptera*, Przezierniki – *Aegeriidae*. *Klucze do oznaczania owadów Polski*, Warszawa, XXVII, **37**: 1-42.
- SCHWARZ R. 1953: Motýli, *Lepidoptera* 3. ČSAV, Praha. 159 ss.
- SZAFER W., KULCZYŃSKI S., PAWŁOWSKI B. 1988: *Rośliny Polski*. PWN Warszawa. 1019 ss.
- TORSTENIUS S., LINDMARK H. 2000: *Synanthedon andrenaeformis* (LASPEYRES 1801), *Lepidoptera: Sesiidae*, en för Sverige ny glasvinge. *Ent. Tidskr.*, **121** (1): 21-23.